

O'ZBEKISTONDA RAQAMLI INFRATUZILMANI RIVOJLANTIRISH SHAROITIDA SOLIQ QARZDORLIGINI UNDIRISH MEXANIZMI

O'taganov Anvar Nurxonovich

*O'zbekiston Respublikasi
Bank-moliya akademiyasi*

Annotasiya. O'zbekistonda raqamli infratuzilmaning jadal rivojlanishi tufayli soliq qarzini undirish manzarasi o'zgarib bormoqda. Soliq qarzlarini undirish uchun soliq organlari tomonidan qo'llaniladigan rivojlanayotgan mexanizmni o'rganadi va raqamlashtirishning samaradorlik, shaffoflik va qonunlarga rioya qilishga ta'sirini ta'kidlaydi. Raqamli infratuzilmaning hozirgi holati va uning soliq undirish jarayonlariga integratsiyalashuvini tahlil qilish orqali dinamik muhitda yuzaga keladigan imkoniyatlar va muammolarni yoritib beradi.

Kalit so'zlar: mahalliy soliq, mulkning bozor qiymati, kadastr qiymati, shaxsiy kartochka, soliq elementlari, byudjet salohiyati, mahalliy byudjet, mahalliy byudjetlar xarajatlari, mahalliy soliqlar, soliq qarzdorligi, boqimanda, soliq undirish, soliq imtiyozlari.

МЕХАНИЗМ ВЗЫСКАНИЯ НАЛОГОВОЙ ЗАДОЛЖЕННОСТИ В УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ ЦИФРОВОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ В УЗБЕКИСТАНЕ

Утаганов Анвар Нурханович

*Банковско-финансовая академия
Республики Узбекистан*

Аннотация. В связи с быстрым развитием цифровой инфраструктуры в Узбекистане меняется ситуация со сбором налоговой задолженности. Исследуется развивающийся механизм, используемый налоговыми органами для сбора налоговой задолженности, и подчеркивается влияние цифровизации на эффективность, прозрачность и соблюдение требований. Анализируя текущее состояние цифровой инфраструктуры и ее интеграцию в процессы сбора налогов, он освещает возможности и проблемы, которые возникают в динамичной среде.

Ключевые слова: местный налог, рыночная стоимость имущества, кадастровая стоимость, личная карта, налоговые элементы, бюджетный потенциал, местный бюджет, расходы местного бюджета, местные налоги, налоговая задолженность, содержание, сбор налогов, налоговые льготы.

THE MECHANISM OF TAX DEBT RECOVERY IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF DIGITAL INFRASTRUCTURE IN UZBEKISTAN

Otaganov Anvar Nurkhanovich

*Academy of Banking and
Finance of the Republic of Uzbekistan*

Abstract. *Due to the rapid development of digital infrastructure in Uzbekistan, the landscape of tax debt collection is changing. Explores the evolving mechanism used by tax authorities to collect tax debts and highlights the impact of digitization on efficiency, transparency and compliance. By analyzing the current state of digital infrastructure and its integration into tax collection processes, it illuminates the opportunities and challenges that arise in a dynamic environment.*

Key words: *local tax, market value of property, cadastral value, personal card, tax elements, budget potential, local budget, local budget expenditures, local taxes, tax debt, maintenance, tax collection, tax benefits.*

Kirish.

Byudjet daromadlari shakillantirishda soliqlar asosiy o'rinni egallaydi. Shunday ekan, byudjet daromadlarini o'z vaqtida, to'liq, turli ziddiyatlarsiz, qonuniy yo'llar bilan shakillantirish kerak. Bunda soliq to'lovchilar tomonidan xisoblangan soliq va to'lovlarni undirilishi katta ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda xisoblangan soliq va to'lovlarni to'lamasdan boqimanda holatiga tushgan soliq to'lovchilar ko'payishi tanlangan mavzuning naqadar dolzarbligini ifoda etadi. Shuning uchun bugungi kunda, soliq to'lovchilarning byudjet oldidagi bo'lgan qarzini kamaytirish respublikamizda soliq organlari oldidagi dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda.

Adabiyotlar sharhi.

Soliq majburiyatlarini bajarishni takomillashtirish mavzusidagi adabiyotlar yillar davomida rivojlanib bordi. Dastlabki yillarda olib borilgan tadqiqotlar soliq stavkalarining rioya etilishiga ta'siri va rioya qilishni yaxshilash uchun majburlov choralarini qo'llashga qaratilgan. So'nggi yillarda soliq to'lovchilarni o'qitish va muloqot qilish, soliq tizimlarini soddalashtirish va qonunchilikka rioya qilishni yaxshilashda texnologiyalardan foydalanish rolini o'rganishga siljish bo'ldi.

Iqtisodiy nuqtayi nazardan, soliq va soliqdan tashqari tushumlarning o'sishi uchun qo'shimcha zahiralarni topish va jalb qilish nafaqat mahalliy byudjetlarni to'ldirish, balki zamonaviy huquqiy makonni shakllantirish, tadbirkorlikni rivojlantirish uchun shart-sharoitlar, turli ijtimoiy yo'naltirilgan shahar dasturlari va ularni amalga oshirish masalasidir. Mulk huquqi xususiy mulk bo'lgan mamlakatlarda xususiy mulk huquqi va yer qiymatining kombinatsiyasi ikkita ijtimoiy xarajatlarni keltirib chiqaradi: yerning (yoki boylikning) qiymati va bu boylikning teng taqsimlanmaganligi, foydalanilmagan yerning qiymatini undirish vositalaridan biri soliqdir (Wyatt, 2019).

Yer solig'i - bu obodonlashtirilmagan yerlarning qiymatidan kelib chiqqan holda yer egalari olinadigan davriy soliqdir. Yer solig'i boyliklarga soliq solish va yerlardan samarali foydalanishni rag'batlantirishning tejamkor vositasidir. Ko'pgina adabiyotlarda nazariy jihatlariga asosiy e'tibor qaratilgan, ammo ularning aksariyati bunday soliqni qanday mukammal joriy qilish mumkinligi haqida batafsil ma'lumotga ega emas (Hughes va boshqa. 2020).

Vlasovaning (2015) fikriga ko'ra "Mahalliy byudjetlarning daromadli salohiyati davlat-xususiy sheriklikni yanada faolroq amalga oshirishni, soliq imtiyozlarini joriy etish va byurokratik jarayonlarni tezlashtirish va soddalashtirish orqali biznes yuritishni iloji boricha

osonlashtirishni, noishlab chiqarish xarajatlari ulushini kamaytirishni va ishlab chiqarish xarajatlarini ko'paytirishni talab qiladi. Natijada mintaqadagi byudjet siyosati samaradorligining oshishiga olib keladi. Mahalliy byudjetlarning daromad salohiyatini oshirish bo'yicha kompleks qaror uzoq muddatli istiqbolda butun mintaqqa iqtisodiyoti uchun kuchli ijobiy ta'sir ko'rsatadi".

Seleznev, Dotsenkolarining (2016) fikriga ko'ra "mahalliy byudjetlarning real moliyalashtirish taqchilligi muammosi bilan bog'liq holda mahalliy byudjetlar daromadlarini shakllantirish tizimi - muhim makroiqtisodiy vazifa", deb hisoblaydilar. Serebryakova (2017) ta'kidlaganidek, "Hududlarni moliyaviy ta'minlash mahalliy o'zini o'zi boshqarish tizimini isloh qilishning eng qiyin va dolzarb masalalaridan biri", deb ta'kidlaydi.

Xudoyqulov (2019) o'z tadqiqotlarida ekonometrik usullar orqali davlat byudjeti jami daromadlarining 2018-2023 yillarga mo'ljallangan prognoz ko'rsatkichlari aniqlangan, Agzamov (2019) jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ini 2019-2023 yillar uchun prognoz ko'rsatkichlarini aniqlagan, Pardaev (2018) davlat byudjeti daromadlarini prognozlash masalalarini tadqiq etgan.

Xaydarov (2020) fikricha mahalliy byudjetlarning daromad manbalarini ko'paytirish va viloyatlarda yangi ish o'rinlarini yaratish uchun xorijiy investorlarni jalb etishni rag'batlantirish zarur. Buning uchun mamlakat bo'yicha xorijiy investorlar qanday turdagi tadbirkorlik va tijorat faoliyati bilan shug'ullana olmaydigan soha va tarmoqlar ro'yxati ishlab chiqilib, qolgan barcha soha va tarmoqlarga yashil yo'l borligi ko'rsatilish lozim.

Umuman olganda, adabiyotlarda soliq ma'naviyatini yuksaltirish, soliq tartib-qoidalarini soddalashtirish, elektron soliq ma'muriyatchiligi tizimini joriy etish, soliq ma'muriyatini oshirish va soliq to'lovchilarga samarali xizmatlar ko'rsatish soliq majburiyatlari ijrosini yaxshilash va soliqqa oid qonunchilikka rioya etish darajasini oshirishi mumkinligini ko'rsatmoqda.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Respublikamizning soliq mexanizmi oldiga bir tomondan davlat byudjetini zarur daromadlar bilan ta'minlash, ikkinchi tomondan esa soliq to'lovchilar faoliyatini rag'batlantirish vazifasi qo'yilgan. Bu vazifalarni bajarish uchun soliq tizimida iqtisodiy islohotlar olib borish bilan soliqlarning rag'batlantiruvchi rolini oshirish, ularni byudjet tizimiga barqaror tushishini ta'minlashda soliqlarni undirish usullarini qo'llash mexanizmini takomillashtirish, soliq undirishni optimallashtirish, soliq qarzini kamaytirish va soliq yukini yengillashtirishni talab etadi. Soliq tizimidagi islohotlar mamlakatimizda soliq ma'murchiligining takomillashtirishda alohida ahamiyat kasb etadi. Soliq ma'murchiligi soliq qonunchiligiga muvofiq davlat byudjetiga soliq va majburiy to'lovlarni undirilishi hamda ularni to'liq va o'z vaqtida to'lanishi ustidan nazorat qilish borasidagi soliq to'lovchilar va davlat soliq xizmati organlari o'rtasidagi yuzaga keladigan iqtisodiy munosabatlarni o'z ichiga oladi. Soliq qarzini kamaytirishda, soliqlarni o'z muddatida va to'liq undirishda soliq ma'murchiligini takomillashtirishni ilmiy tadqiqot doirasida o'rganish zarurligi, quyidagi muammolar bilan asoslanadi:

1. Soliq hisobotlari shakllari takomillashmaganligi va xisobotlarni to'liq avtomatlashmaganligi.
2. Soliq qarzini o'sish tendensiyasini mavjudligi.
3. Soliq qonunchiligini takomillashtirish zaruriyatining mavjudligi.

Davlat soliq xizmati organi tomonidan yuridik shaxslar va yakka tartibdagi tadbirkorlarning soliq qarzi yuzaga kelgandan sanadan boshlab amalga oshiriladigan harakatlar mavjud bo'lib unda, qarzdorga soliq qarzi yuzaga kelgan kundan boshlab 3 ish kuni ichida ogohlantirish talabnomani bevosita tashrif buyurgan holda topshiradi yoki pochta xizmati orqali yoxud shaxsiy kabinetiga elektron tarzda yuboradi. Qarzdorning bank hisob raqamiga 3 ish kuni ichida elektron inkasso topshiriqnomasi yuboradi. Valyuta hisob raqamiga

valyuta mablag'larini sotish va soliq qarzig'a yo'naltirish to'g'risida elektron topshiriqnom'a yuboradi. Ogohlantirish talabnomasida aks ettirilgan tan olingan soliq qarzi qarzdor tomonidan talabnoma yuborilgan sanadan boshlab 15 kun ichida to'liq to'lanmagan taqdirda soliq qarzi hisobiga davlat soliq xizmat organi qarori bilan qarzdorning mol-mulk'lari xatlanadi.

Tahlil asosida qarzdorning tovarlar realizatsiyasi, bajarilgan ish va ko'rsatilgan xizmati bo'yicha buryutmachidan to'lab berilmagan, uchinchi shaxs'ga o'tkazilgan pul mablag'larini yoki o'tkazilgan pul mablag'lari bo'yicha tovarlar yetkazib berilmagan, ish bajarilmagan yoxud xizmat ko'rsatilmaganligi uchun yuzaga kelgan debitor qarzdorlikni aniqlaydi va soliq qarzi hisobiga undirish bo'yicha sudga ariza kiritadi. Bunda, sud hujjatini Majburiy ijro byurosiga ijro uchun uch ish kunida yuborishi shart. Tahlil asosida soliq qarzi yuzaga kelishi oldidan soliq to'lashdan qochish maqsadida egaligidagi aktivlarini balansidan chiqarib yuborish holatlarini aniqlaydi va soliq qarzi hisobiga undiruv qaratish yuzasidan sudga ariza kiritadi. Bunda, sud jarayonida davlat manfaatlarini himoya qilib qatnashadi va sud hujjatini 3 ish kuni ichida ijro uchun yuborishi shart.

Ogohlantirish talabnomasi berilgan sanadan boshlab 30 kun ichida talabnomada aks ettirilgan soliq qarzi to'liq to'lab berilmagan taqdirda soliq qarzini qarzdorning mol-mulk'iga qaratish yuzasidan sudga elektron tarzda onlayn ariza kiritadi. Bunda, tan olingan qarzdorlik bo'yicha soliq qarzini qarzdorning mol-mulk'iga qaratish davlat soliq xizmat organi qarori asosida amalga oshiriladi va qaror to'g'ridan-to'g'ri uch ish kuni ichida ijro uchun Majburiy ijro byurosiga pochta xizmati yoki elektron ko'rinishida yuboriladi. Soliq qarzini uzish to'g'risidagi talabnoma yuborilgan kundan boshlab 10 kun ichida qarzdor tomonidan e'tiroz bildirilmasa tan olingan qarzdorlik hisoblanadi. Suddan 15 kun ichida ish yurituviga qabul qilinganligi yoki qabul qilish rad etilganligi to'g'risida ajrim kelib tushadi. Bunda, ish yuritishga qabul qilinganligi to'g'risidagi Ajrimda belgilangan sud o'tkazish sanasida arizada aks ettirilgan soliq qarzining to'lanmagan qoldiq summasini aks ettirib sudga elektron tarzda onlayn ma'lumotnoma yuboradi va sud jarayonida davlat manfaatini himoya qilib DSI ishonchnomasi asosida ishtirok etadi. Ish yurituviga qabul qilish rad etilganligi to'g'risidagi Ajrim bo'yicha kamchiliklarni bartaraf etib qaytadan ariza kiritadi.

Soliq qarzini majburiy undiruvga qaratish to'g'risidagi sud tomonidan yuborilgan elektron sud hujjatidagi qoldiq summa yuzasidan Majburiy ijro byuro'si hududiy bo'lim'iga elektron ma'lumotnoma yuboradi. Majburiy ijro byuro'si bilan hamkorlikda sud hujjati asosida ijro harakatlarini amalga oshiradi. (mol-mulk'ini xatlash va savdoga qo'yish, undiruvni debitorlariga qaratish va ta'sis'chilariga qaratish, chetga chiqishiga ta'qiq qo'yish). Soliq qarzini sud hujjati asosida byudjetga undirish uchun kerakli ma'lumotlarni tashqi manba ma'lumotlari asosida tahlil qilib shakllantiradi va Majburiy ijro byurosiga ijro harakatlarini amalga oshirishda foydalanish uchun taqdim etib boradi. Bunda, QQSning 4 va 5-ilovasi ma'lumotlari asosida sud hujjati ijroga qaratilgan davrda tovar realizatsiya qilganligi, ish bajarganligi yoki xizmatlar ko'rsatganligi, bojxona orqali mahsulot eksport yoki import qilganligi, maxsus hisob raqamlari orqali yirik pul aylanmalari amalga oshirganligi, banka aylanmasini tahlil qilish orqali 3-shaxs'dagi aktivlari to'g'risida axborotlarni berib boradi.

Majburiy ijro byuro'si tomonidan undirish imkoni yo'qligi to'g'risidagi ijro hujjatlari asosida soliq qarzi undiruvini qarzdorning rahbar, ta'sis'chi yoki mulkdoriga qaratish maqsadida subsidiar javobgarlik to'g'risida sudga ariza kiritilishini nazorat qiladi. Bunda, kiritilgan ariza bo'yicha sud jarayonida ishtirok etib, davlat manfaatini himoya qilish orqali chiqarilgan sud hujjatini ijro uchun Majburiy ijro byurosiga yuboradi hamda hamkorlikda ijrosini ta'minlaydi va nazorat qiladi. Majburiy ijro byuro'si tomonidan qaytararilgan ijro hujjatlari bo'yicha Fuqarolik kodeksining 48-moddasi talablaridan kelib chiqib soliq qarzini qarzdorning rahbari, mulkdori va ta'sis'chilaridan subsidiar tarzda undirish to'g'risida ariza kiritib, sud hujjatini ijroga qaratadi.

Bankrotlik yuzasidan sudga ariza kiritadi va sud jarayonida hamda bankrotlik bo'yicha kreditorlar yig'ilishida davlat manfaatini himoya qilib ishtirok etadi. Bunda, bankrot

korxonaning sud boshqaruvchisi faoliyatini nazorat qilib, uchinchi shaxsdagi mulklarini, bank ko'chirmasini tahlil qiladi va debitor summalarini aniqlab tugatish massasiga qo'shtirish chorasini ko'radi. Tugatish boqaruvchi tomonidan Vazirlar Mahkamasining 224-sonli qarori asosida bankrotlikni yashirish, soxta bankrotlik va qastdan bankrotlikka olib kelish to'g'risida xulosasini haqqoniyligini hamda sudga, prokuraturaga va kreditorlarga taqdim etilishini nazorat qiladi. Sudning bankrotlik bo'yicha tugatish ishini yakunlanganligi to'g'risida ajrimi asosida Davlat xizmatlari agentligining Davlat reyestridan chiqarish to'g'risida ma'lumotiga asoslanib Vazirlar Mahkamasining 307-sonli qarori talablariga ko'ra soliq qarzini hisobdan chiqarish bo'yicha qaror chiqaradi va ijroga qaratadi.

Yuridik shaxslar va yakka tartibdagi tadbirkorlarning soliq qarzini byudjetga undirish bo'yicha soliq xizmat organlari, soliq qarzining yuzaga kelish manbasini aniqlaydi, bunda qarzdorlik hajmdan (ishlab chiqarilgan yoki sotilgan tovar, bajarilgan ish yoxud ko'rsatilgan xizmat), resurslardan foydalanganligidan (yer, suv, yer qa'ri, bino), ish haqidan yoki o'tkazilgan tekshiruv natijasida hisoblangan soliq yoki qo'llanilgan moliyaviy jarimadan hosil bo'lgan qarzdorliklarga segmentlaydi.

Agar soliq xizmati organlari qarzdorlik hajmdan (ishlab chiqarilgan yoki sotilgan tovar, bajarilgan ish yoxud ko'rsatilgan xizmat) yuzaga kelgan bo'lsa:

- bank hisob raqamidagi pul mablag'lari harakatini tahlil qiladi va buyurtmachidan tushgan mablag'larning soliq qismi qaysi maqsadlar uchun sarflanganligini ko'rib chiqadi;

- QQSning 4 va 5-illovalarini tahlil qiladi, bunda o'tkazilgan pul mablag'lari 4-ilovada aks ettirilgan hisobvaraqa fakturalarga hamda bank hisob raqamiga kelib tushgan pul mablag'lari 5-ilovada aks ettirilgan hisobvaraqa fakturalarga to'g'ri kelishini ko'rib chiqadi. Farq aniqlangan taqdirda debitor summaga undiruv qaratish to'g'risida sudga ariza bilan murojaat qiladi;

- eksport va import operatsiyalari o'rganib chiqadi, bunda eksport operatsiyalari bo'yicha xorijiy hamkordan pul mablag'lari to'liq kelib tushganligini, tushgan mablag'lar qaysi maqsadlarga ishlatilganligini, kelib tushmagan pul mablag'lari bo'yicha nima choralar ko'rilganligini, import operatsiyalari bo'yicha tuzilgan shartnomalar to'liq bajarilganligini, import qilingan mahsulotlar qaysi tadbirkorlik subyektlari orqali realizatsiya qilinganligi va realizatsiya qilingan tovarlar bo'yicha pul mablag'larini to'liq ravishda hisob raqamiga kelib tushganligini o'rganadi;

- soliq qarzining aktivlar bilan ta'minlanganligini o'rganib chiqadi hamda soliq qarzining qarzdor aktivlaridan ortiq qismini hosil bo'lish sababini tahlil qiladi va energiya resurslaridan (elektr, gaz) foydalanish darajasini o'rganib chiqadi va uni ishlar chiqarish, xizmat ko'rsatish yoki tovar realizatsiyasiga mos kelishini tahlil qiladi;

- qarzdorning rahbari, mulkdori va ta'sischilari tomonidan tashkil etilgan boshqa tadbirkorlik subyektlari faoliyatini o'rganadi va ularning to'lov qobiliyatiga aniqlik kiritadi, qarzdorning rahbari, mulkdori va ta'sischilari turmush sharoitini o'rganadi va to'lov qobiliyatiga aniqlik kiritadi va o'rganish va tahlil natijalari bo'yicha aniqlangan mablag' manbalarini soliq qarzi hisobiga byudjetga undirish choralari ko'radi.

Agar soliq xizmati organi soliq qarzi resurslardan foydalanganligi (yer, suv, yer qa'ri, bino) bo'yicha yuzaga kelgan bo'lsa:

- barcha aktivlariga (pul mablag'lari, ko'char va ko'chmas mol-mulklari, 3-shaxsdagi pul mablag'lari va mulklari) band soladi va egaligidagi yoki foydalanishdagi resurslarni (yer maydoni, bino va inshootlari, suv resurslari hamda boshqa aktivlari) daromad keltirish manbalarini o'rganib chiqadi, kim tomonidan, nima maqsadda foydalanayotganligini, daromad midorini va hisobotlarda aks etishini (ijara bo'yicha daromadi va boshqalar);

- egaligidagi resurslardan foydalanish darajasini ko'rib chiqadi, faoliyati davomida egaligiga o'tgan va chiqib ketgan mol-mulklarini o'rganadi va bitimlarining qonuniy rasmiylashtirilganligini ko'rib chiqadi hamda o'rganish va tahlil natijasida aniqlangan aktivlar hisobidan soliq qarzini undirish bo'yicha vakolat doirasidagi choralarni ko'radi.

O'zbekistonda soliq majburiyatlari bajarilishini yaxshilashga qaratilgan bir qancha tashabbuslar ilgari surilgan. Bularga quyidagilar kiradi:

O'zbekiston hukumati tomonidan mamlakatimizda soliq ma'muriyatchiligi tizimini takomillashtirish, jumladan, elektron soliq hisoboti tizimini joriy etish bo'yicha katta ishlar amalga oshirildi. Ushbu tizim soliq hisobotlarini taqdim etish tartib-taomillarini soddalashtirish va ma'muriy yukni kamaytirish orqali soliq to'lovchilarning soliq majburiyatlarini bajarishini osonlashtirdi. O'zbekiston soliq organlari soliq to'lashdan bo'yin tovlash holatlarini aniqlash va oldini olish maqsadida soliq inspeksiyasi va auditorlik faoliyatini kuchaytirmoqda. Bu soliq qonunchiligiga rioya etish darajasini oshirish va soliq tizimining umumiy faoliyatini yaxshilashga yordam berdi. O'zbekiston hukumati soliq to'lovchilarga o'z majburiyatlarini tushunish va soliq qonunchiligiga rioya qilishlarini osonlashtirib, soliq tartib-qoidalarini soddalashtirish ustida ham ish olib bormoqda. Bunga soliqlar sonini va soliq stavkalarini qisqartirish, soliq shakllari va hisobot berish tartiblarini soddalashtirish kiradi.

Soliq majburiyatlarining bajarilishini takomillashtirish ko'plab mamlakatlarda, shu jumladan Rossiyada ham muhim masala hisoblanadi. Rossiya hukumati soliqqa rioya qilishni yaxshilash va daromadlarni yig'ishni oshirish choralari ko'rdi. Bu yangi soliq kodeksini joriy etish, soliq ma'muriyatchiligini kuchaytirish va qonun hujjatlariga rioya qilmaslik uchun yangi jazo choralari joriy etishni o'z ichiga oladi. Rossiyada soliqqa tortishni takomillashtirishning asosiy masalalaridan biri norasmiy iqtisodiyotda faoliyat yurituvchi kichik va o'rta korxonalarining (KO'B) ko'pligidir. Ushbu korxonalar ko'pincha soliq to'lamaydi yoki soliqlardan qochish uchun daromadlarini kam hisobot qiladi. Ushbu muammoni hal qilish uchun hukumat kichik va o'rta biznesni rasmiy iqtisodiyotga qo'shilish va soliq qoidalariga rioya qilishni rag'batlantirish bo'yicha bir qator chora-tadbirlarni amalga oshirdi. Ular orasida soliq hisobotlarini taqdim etish tartib-taomillarini soddalashtirish, KO'B subyektlari uchun soliq yukini kamaytirish va qonunchilikka rioya qilishni rag'batlantirish uchun imtiyozlar berish kiradi.

Rossiyada soliqqa tortish tizimini takomillashtirishning yana bir muammosi - ayrim korxonalar va davlat amaldorlari o'rtasida korrupsiya va soliq to'lashdan bo'yin tovlashning yuqori darajasi. Bunga qarshi kurashish uchun hukumat soliq to'lashdan bo'yin tovlaganlik va korrupsiya uchun jazolarni kuchaytirdi, soliq nazorati organlarini kuchaytirdi, soliq ma'muriyatchiligida shaffoflik va javobgarlikni oshirishga qaratilgan yangi qoidalarini joriy etdi. Umuman olganda, Rossiyada soliq majburiyatlarining bajarilishini takomillashtirish ko'p qirrali yondashuvni talab qiladigan murakkab masala bo'lib, soliq qoidalarini soddalashtirish, rioya qilishni rag'batlantirish, rioya qilmaslik uchun jarimalarni oshirish, korrupsiya va soliq to'lashdan bo'yin tovlash holatlarini bartaraf etishni o'z ichiga oladi.

Xitoy hukumati so'nggi yillarda soliq majburiyatlarining bajarilishini yaxshilash bo'yicha turli chora-tadbirlarni amalga oshirdi. Asosiy tashabbuslardan ba'zilar quyidagilardan iborat:

Soliq yig'ish va tekshirishni kuchaytirish: Xitoy hukumati soliq inspektorlari sonini ko'paytirdi va soliq to'lovchilarning soliq qoidalariga rioya qilishlarini ta'minlash uchun soliq tekshiruvlarini tez-tez o'tkazdi.

Soliq ma'lumotlarini almashishni kengaytirish: Xitoy soliq idoralari soliq ma'lumotlarini almashish uchun umummilliy platformani yaratdi, bu turli soliq organlariga soliq to'lovchilar ma'lumotlarini almashish va yanada samarali hamkorlik qilish imkonini beradi. **Elektron hisob-fakturani joriy etish:** Xitoy hukumati soliq to'lashdan bo'yin tovlashning oldini olish va soliq yig'ish samaradorligini oshirish uchun elektron hisob-fakturani joriy qildi. Bu ham soliq to'lovchilar uchun hisob-fakturani rasmiylashtirish jarayonini soddalashtirish orqali ma'muriy yukni kamaytirdi. **Soliq nizolarini hal qilish mexanizmlarini takomillashtirish:** Xitoy hukumati soliq to'lovchilarga soliq nizolarini hal qilish uchun ko'proq yo'llarni taqdim etish uchun ma'muriy qayta ko'rib chiqish va soliq da'vosi kabi soliq nizolarini hal qilishning turli mexanizmlarini yaratdi. **Ixtiyoriy soliq majburiyatlarini rag'batlantirish:** Xitoy hukumati soliqqa ixtiyoriy rioya qilishni rag'batlantirish uchun turli imtiyozlarni joriy qildi, masalan,

solliq qonunbuzarliklarini faol ravishda oshkor qilgan va solliqlarni to'lagan solliq to'lovchilar uchun solliq jazolarini kamaytirish. Umuman olganda, ushbu tashabbuslar Xitoyda solliqqa tortishning samaradorligi va samaradorligini oshirish va solliq to'lovchilar o'rtasida solliqqa ixtiyoriy rioya qilishni kuchaytirishga qaratilgan.

Qonunga rioya qilmaslik natijasida solliq tushumlarining sezilarli darajada yo'qotilishi hisobga olinsa, solliqni qo'llash Evropada muhim masala hisoblanadi. Evropa mamlakatlari solliq majburiyatlarining bajarilishini yaxshilash uchun turli xil chora-tadbirlarni amalga oshirdilar. Bu chora-tadbirlar qatoriga solliq to'lovlarini elektron shaklda topshirish va to'lov tizimlari kabi yangi texnologiyalarni joriy etish, solliq organlari o'rtasida ma'lumot almashishni kuchaytirish, talablarga rioya qilmaganlik uchun jazo choralarini kuchaytirish kiradi. Bundan tashqari, ba'zi mamlakatlar solliq to'lovchilarni solliqlarni ixtiyoriy ravishda to'lash va to'lashga undash uchun amnistiya dasturlarini amalga oshirdi. Umuman olganda, Evropada solliqqa tortishni yaxshilashdan maqsad solliqqa tortishni oshirish va solliq farqini kamaytirish, natijada hukumatlar uchun solliq tushumlarining oshishiga olib keladi.

Janubiy Koreyada hukumat solliq majburiyatlarining bajarilishini yaxshilash bo'yicha turli chora-tadbirlarni amalga oshirdi. Asosiy yondashuvlardan biri solliq ma'muriyati samaradorligi va aniqligini oshirish uchun katta ma'lumotlarni tahlil qilish va sun'iy intellekt kabi ilg'or texnologiyalardan foydalanishdir. Janubiy Koreyadagi Milliy solliq xizmati (NTS) solliq to'lovchilar va tranzaksiyalar bilan bog'liq turli ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilish uchun ma'lumotlarni tahlil qilish markazini tashkil etdi. Bu har qanday mumkin bo'lgan solliq to'lashdan bo'yin tovlash yoki rioya qilmaslik muammolarini aniqlashga yordam beradi. Bundan tashqari, Janubiy Koreya hukumati solliq to'lovchilarni solliq majburiyatlarini bajarishga undash uchun turli solliq imtiyozlari va jazo choralarini qo'llagan. Masalan, solliq deklaratsiyasini o'z vaqtida topshirgan solliq to'lovchilar solliq imtiyozlari yoki chegirmalarni olishlari mumkin, bajarmaganlar esa jarima, jarima yoki hatto jinoiy javobgarlikka tortilishi mumkin. Hukumat, shuningdek, solliq yig'ishni yaxshilash bo'yicha chora-tadbirlarni kiritdi, masalan, solliq organlariga solliqlarni to'lamagan solliq to'lovchilarning bank hisoblarini muzlatish yoki aktivlarini olib qo'yishga ruxsat berish. Shuningdek, NTS solliq to'lashdan bo'yin tovlash va boshqa solliqqa oid jinoyatlarni tergov qilish uchun politsiya va prokuratura kabi boshqa davlat idoralari bilan hamkorlik qiladi. Umuman olganda, Janubiy Koreya hukumati ilg'or texnologiyalar, rag'batlantirish, jarimalar va solliq qonunchiligiga rioya etilishini ta'minlash uchun boshqa davlat organlari bilan hamkorlikni qo'llagan holda solliq majburiyatlari ijrosini ta'minlashni takomillashtirishga faol yondashdi.

Qo'shma Shtatlarda solliq majburiyatlarini bajarish uchun ichki daromad xizmati (IRS) mas'uldir. IRS solliq qonunchiligiga rioya qilishni yaxshilash uchun bir nechta dasturlarga ega, jumladan:

Majburiy ijro: IRSda solliq to'lashdan bo'yin tovlash, firibgarlik va qonun hujjatlariga rioya qilmaslik holatlarini tekshiradigan maxsus ijro bo'limi mavjud. Bo'linma solliq qonunchiligini buzgan shaxslarga nisbatan tekshirishlar o'tkazish, mulklarni hibsga olish va jinoiy ish qo'zg'atish huquqiga ega. IRS solliq to'lovchilarga o'z majburiyatlarini tushunishga va keng tarqalgan xatolardan qochishga yordam berish uchun ta'lim va tushuntirish dasturlarini taqdim etadi. Bunga onlayn resurslar, seminarlar va nashrlarni taqdim etish kiradi. IRS butun mamlakat bo'ylab solliq to'lovchilarga yordam markazlariga ega bo'lib, ularda solliq to'lovchilar o'zlarining solliq savollari va masalalari bo'yicha shaxsan yordam olishlari mumkin. IRS solliq deklaratsiyasini elektron shaklda topshirishni rag'batlantiradi, bu xatolarni kamaytiradi va muvofiqlikni oshiradi. Solliq to'lovchini tartibga solish: IRS solliq to'lovchilarni tartibga soladi va ular o'z mijozlariga solliq to'g'risida to'g'ri va ishonchli maslahat berishlarini ta'minlash uchun ulardan ma'lum malaka standartlariga javob berishlarini talab qiladi. Umuman olganda, ushbu sa'y-harakatlardan maqsad solliq qonunchiligiga ixtiyoriy rioya qilishni rag'batlantirish va solliqqa tortish samaradorligini oshirishdan iborat.

Soliq majburiyatlarini bajarishni takomillashtirish masalalari bo'yicha olimlar o'rtasida bir qancha bahsli munozaralar mavjud.

Soliq majburiyatlarini bajarish soliq to'lovchilar uchun ham, hukumatlar uchun ham muhim masaladir. Soliq majburiyatlari ijrosini takomillashtirish maqsadida bir qator vazifalar, jumladan, qonun hujjatlariga rioya qilishni oshirish, soliq to'lashdan bo'yin tovlashni kamaytirish, soliq ma'muriyatchiligi samaradorligini oshirish kabi vazifalar belgilab olindi. Soliq majburiyatlari ijrosini takomillashtirish funksiyalariga soliq siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirish, soliq to'lovchilar ma'lumoti va kommunikatsiyalarini takomillashtirish, soliqlarni undirish va undirish darajasini oshirish, xalqaro hamkorlikni mustahkamlash kiradi.

Turli mamlakatlarda, jumladan, O'zbekiston, Rossiya, Xitoy, Yevropa, Janubiy Koreya, AQShda soliq majburiyatlari ijrosini takomillashtirish bo'yicha bir qancha tadqiqotlar va muhokamalar o'tkazildi. Ayrim olimlar soliq qonunchiligini takomillashtirishga samarali ijro mexanizmlari orqali erishish mumkin, deb hisoblasa, boshqalari esa buning uchun rag'batlantirish va majburiy ijroni uyg'unlashtirish zarur, deb ta'kidlaydilar.

O'zbekistonda soliqqa tortish tartib-taomillarini soddalashtirish, soliq tekshiruvlariga tavakkalchilik asosidagi yondashuvni joriy etish kabi chora-tadbirlar orqali soliq majburiyatlari ijrosini takomillashtirishga qaratilgan sa'y-harakatlar amalga oshirildi. Shu bilan birga, norasmiy iqtisodiyotni qisqartirish va soliq to'lovchilarning ta'limini yaxshilash kabi hal qilinishi kerak bo'lgan vazifalar ham mavjud. Umuman olganda, soliq majburiyatlari ijrosini takomillashtirish murakkab masala bo'lib, ko'p qirrali yondashuvni, jumladan, samarali siyosatni, samarali soliq ma'muriyatchiligini va samarali ijro mexanizmlarini talab qiladi.

Xulosa va takliflar.

Soliq qonunlari va qoidalarini soddalashtirish: Murakkab soliq qonunlari va qoidalari ko'pincha soliq to'lovchilarga soliq majburiyatlarini bajarishni qiyinlashtiradi. Soliq qonunlari va qoidalarini soddalashtirish soliq to'lovchilarga o'z majburiyatlarini tushunish va bajarishni osonlashtiradi.

Ko'pgina soliq to'lovchilar o'zlarining soliq majburiyatlari yoki ularga qanday rioya qilishlari haqida bilishmaydi. Soliq to'lovchilarga ta'lim va yordam ko'rsatish rioya qilishni yaxshilashga yordam beradi va xato yoki kamchiliklar ehtimolini kamaytiradi.

Texnologiya soliqqa rioya qilish jarayonlarini soddalashtirish, aniqlikni oshirish va xato yoki kamchiliklar ehtimolini kamaytirish uchun ishlatilishi mumkin. Masalan, elektron hujjat topshirish va to'lov tizimlari soliq to'lovchilarning o'z majburiyatlarini bajarishini osonlashtirib, soliq organlarini aniqroq va o'z vaqtida ma'lumot bilan ta'minlash imkoni berish lozim.

Adabiyotlar / Литература / Reference:

Cathy Hughes, Sarah Sayce, Pete Wyatt (2020) *Implementing a land value tax: Considerations on moving from theory to practice. Land Use Policy* 8 February. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0264837719315704>.

J.Maxmadustov. *Jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlarni undirish mexanizmini takomillashtirish: (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan diss. avtoreferati.* – Toshkent, 2023.

Kodeks (2020) *O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi*- Toshkent: G'afur G'ulom nashriyot uyi - 640 b.

Peter Wyatt (2019) *From a property tax to a land tax – who wins, who loses?. Land Use Policy* 31 August. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0264837719307975>.

Аззамов А.Т. (2019) *Жисмоний шахсларни солиққа тортиш амалиётини такомиллаштириш. Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати.* Б.17-22.

Власова Ю.А., Абрамова А.И. (2015) Проблемы укрепления доходного потенциала региональных бюджетов в России на примере калужской области//Креативная экономика. Т. 9. № 10. С. 1255-1276.

Селезнев А., Доценко Н. (2016) Доходный потенциал местных бюджетов и его общегосударственное значение // Экономист. № 9. - С. 12-22.

Серебрякова О.В. (2017) Финансовая стабильность муниципальных образований как приоритет в развитии бюджетной и налоговой политики на местном уровне // Региональная экономика: теория и практика. № 11. - С. 126-131.

Хайдаров Н.Х. (2020) "Маҳаллий бюджетлар: муаммо ва инновацион ечимлар". "Ўзбекистон статистика ахборотномаси" илмий электрон журнали. 2-сон.

Худойкулов С.К. (2019) Солиқ тушумларини прогноз қилиш методологиясини такомиллаштириш. Иқтисодиёт фанлари доктори (DcS) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертацияси автореферати. Б. 14-16; 20-21; 28-29.